

Оригинални научни рад

Далибор З. ВЕЛОЈИЋ*

Институт за српску културу – Приштин, Лепосавић

УТВРЂИВАЊЕ ГРАНИЦЕ СА АЛБАНИЈОМ НА ТЕРИТОРИЈИ КОСОВСКЕ ДИВИЗИЈСКЕ ОБЛАСТИ**

Апстракт: Рад на основу грађе похрањене у Војном архиву, као и литературе, обрађује утврђивање границе са Албанијом у зони одговорности Косовске дивизијске области, тачније утврђивање призренског и ђаковичког правца. Радови на утврђивању ових праваца извођени су 1940. године и до почетка Априлског рата нису у потпуности завршени. проблеми са којима су се војне власти суочавале били су, огледали су се, пре свега, у лошој организацији, с обзиром на то да албанска граница није представљала приоритет за утврђивање.

Кључне речи: Војска Краљевине СХС/Југославије, Косовска дивизијска област, утврђивање (фортификација), Косово и Метохија, Албанија

Југословенски војни врх је утврђивању државних граница приступио тек од 1937. године. С обзиром на чињеницу да је Италија била најопаснији југословенски сусед, који је могао да угрози границе, пре свега, у Словенији, интензивнији радови предузети су на прилазима Дравској долини (опширније: Терзић 1963, 303–309; Милетић 2017, 71–91). Сходно ратним плановима северо-западна граница, као потенцијално најугроженија, морала је бити осигурана сталним фортификацијским објектима, као и пољском фортификацијом међупростора. (Тешић 1991, 27–55; Вјелјас 1994, 206–212; Велојић 2017, 145–170)

Утврђивању границе према Албанији приступило се интензивније након италијанске анексије. (Велојић 2018, 215–216) Наиме, заплашена немачким продором на Балкан, Италија је тражила начин да се осигура учвршћивањем у Албанији што би представљало одскочну даску за даље операције.

* Научни сарадник, d.velojic@yahoo.com.

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (број 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Анексију Албаније признала је Немачка, док се први суседи, Грчка и Југославија, нису отворено супротставили (Павловић 2001, 448–449). Од тог тренутка на територији Албаније биле су концентрисане знатне италијанске снаге, које су могле представљати отворену претњу за Југославију, а што се нарочито испољило избијањем грчко-италијанског сукоба 1940. године.¹

План утврђивања према Албанији предвиђао је израду солидних препрека против борних кола, израду лаких објеката за одбрану тих препрека, израду сигурних прилаза за брзо и лако поседање израђених одбрамбених објеката израду сигурних пасивних заклона за безбедност посаде и резерви за време најјачег непријатељског бомбардовања артиљеријом и авијацијом. Овакав план је, у ствари, прилагођавао карактеристике земљишта одбрани, а све у циљу једноставнијег запречавања и стварања изненађења по непријатеља.²

Сходно томе, према речима члана комисије за утврђивање генерала Раденковића, као продужење утврђивања граничног фронта према Италији, предузето је и утврђивање према Албанији.³ Граница у зони одговорности Косовске дивизијске области простирала се од планине Богићевице, југо-источно, преко Ђафа Морине, Ђафа Чобана, Ђафа Ђонита, Маја Кочиње, Ђафа Прушита, Куноре, планине Паштрика и нагло се спуштала на Бели Дрим (пресецала га је низводно од села Врбнице). Одатле се пела на Коритник, а затим јужно преко Пантелевца, Црног Врха, Теразиског брега, Ак Бунара спуштала се у долину реке Чајлаке. Одатле се преко Корабских варта пела на планину Кораб.⁴ Са стратегијског гледишта неправилности које су ишле на штету југословенској страни односиле су се на реон Проклетија, чијим би грбеном, према мишљењу војних кругова, требало повући границу.⁵

Према географско-зонографским објектима, гранични, тзв. Косовско-призренски одсек, делио се на четири пододсека:

1. Пећки пододсек, од Маја Спатита до изворног дела реке Ереник, заључно са Јунићком планином.

2. Ђаковички пододсек, од Јунићке планине до Паштрика (искључно).

1 Југословенско-италијански конфликт је тридесетих година, након економске кризе, дошао у фазу смиривања и покушаја за успостављањем добросуседских односа. (*Britanci* II 1986, *Stojadinović* 1963, *Krizman* 1975, *Milak* 1987) Наиме, привредни разлози су умногоме утицали на италијанску владу да среди односе са суседном државом, потписивањем споразума из 1937. године, што је било од обостране користи. Југославији је нарочито ишло у прилог, пошто је фашистичка Италија представљала озбиљну претњу као сусед, али и као иницијатор и покровитељ многих сепаратистичких група.

2 ВА, II 16, к. 8, ф. 1, д. 2/207. Изјава генерала Душана Симовића.

3 ВА, II 17, к. 5, ф. 1, д. 11/7. Изјава генерала Милана Раденковића.

4 *Стратејско-географска процена наших фронтних и праваца*, Београд, 1922, 28.

5 *Исцо*, ВА, II 17, к. 16, ф. 1, д. 46.

Ова два пододсека стратегијски су природни, јер иду главном вододелницом. Неповољност је та што иза граничног фронта југословенска страна није имала погодних баријера.

3. Призренски пододсек, од Паштрика до Коритника. Овај пододсек је правилан јер поменуто два масива затварају отвор реке Дрим.

4. Вранишки пододсек, од Коритника до Калабака. На самом граничном фронту изгледа неприродан по југословенску страну, али с обзиром на Коритник и Шар планину, он је веома јак.⁶

С обзиром на обостране објекте, вероватно груписање снага и организацију командовања, на овој територији оформљено је Косовско-Подримско војиште које је обухватало зону од Белог Дрима до линије: главни масив Шар планине-Калабак до ушћа реке Маће. Косовско војиште са југословенске стране било је осетљивије и важније од албанског Подримског, пошто је гранични фронт врло слаб, тако да се са противничке стране могло лако спустити у Метохију и Призрен.⁷

Према напред наведеним границама војишта, оформљен је и Косовско-Подримски операцијски правац. Њега су сачињавали:

1. Косовско-Пећко-Скадарски правац дејства који је полазио од Косовске Митровице, преко Рудника, Пећи, Јунићке планине, Дрима до Скадра.

2. Косовско-Ђаковичко-Скадарски правац дејства који је полазио од Приштине, преко Ораховца, Ђаковице ка Скадру.

3. Косовско-Призренско-Скадарски правац, полазио је од Урошевца, преко Штимља, Призрена, до Везировог моста, одакле су постојале две варијанте за дејство: преко Гемсића до Скадра и преко Ђафа Кумулца до Љеша.

4. Вранишки правац дејства служио је више као варијанта Призренског правца, за помоћну акцију у циљу маневрисања Коритника у правцу Љума или Бицана.⁸

Ова четири поменуто правца дејства, чију је директрису представљао Призренски чинила су целину. Значај посебних правца огледао се у томе што су се налазили на веома лошој територији у погледу комуникација. Важна места на југословенској територији била су Призрен, читава област Метохије, али и само Косово поље које је имало изузетан стратегијски значај. Са албанске стране није било већих места која би представљала стратегијске објекте, осим Скадра, који је био даље од границе и представљао завршетак овог операцијског правца.⁹

6 *Ситрајтејнско-географска процена наших фронтних линија и правца, 28.*

7 *Исцо, 29.*

8 *Исцо, 30. ВА, II 17, к. 517, г. 3, д. 3. Студија команде III армијске области о одбрани фронта према Албанији стр. пов. бр. 337 од 14. октобра 1927.*

9 *Исцо.*

Када се, уласком Италијанске војске у Албанију, а касније испољавањем немачких тежњи за продирање на исток и југоисток, појавила хитна потреба за утврђивањем граница према Албанији и Бугарској, није било времена за примену фортификације јачег типа, тако да се морало приступити утврђивању тих граничних фронтова у типу запречавања праваца израдом мањих бетонских објеката, у комбинацији са рушењем и осталим техничким запрекама на комуникацијама.¹⁰ Искуство с краја Првог светског рата, након прве појаве борних кола и прогнозе могућег брзог развоја офанзивне ратне технике, нарочито авијације и моторизоване копнене војске, значајно су утицали на гледишта о систему утврђивања. Тип утврђивања примењен према територији Албаније, с обзиром на италијанску надмоћ у оклопно-механизованим јединицама, а имајући у виду и рељеф, примењиван је на тај начин што је на теже пролазним правцима, кроз планине и шуме постојао систем запречавања комуникација, али и читавих зона по дубини.¹¹

За одбрану важнијих граничних фронтова, као према Италији, Немачкој и Мађарској, формиране су биле посадне јединице у виду водова, чета, батерија и батаљона, са одговарајућим наоружањем монтираним у самим фортификацијским објектима, којим је руковала посада. Према Албанији, где није постојала јача фортификација, посадне јединице нису формиране, већ су ту функцију вршиле јединице за заштиту граница, као и јединице предвиђене планом за одбрану тих одсека. На тим местима није постојало ни наоружање у објектима, већ је коришћено наоружање јединица одређених за њихово поседање у датом моменту.¹²

Дуж границе, на растојању 1–2 km, налазиле су се карауле, већином на планинским гребенима. Карауле су представљале обичне куће од 2–3 одељења, саграђене од слабог материјала (зидови углавном од земље, а кровови од дасака), тако да нису представљале нарочиту заштиту. Око сваке карауле постојао је стрељачки заклон за 20–30 војника, израђен од бусења или камена. Такве карауле на гребенима, нису, како је речено, представљале јаче фортификацијске објекте, тако да се на њих није могло рачунати.¹³

Утврђивање дела границе под контролом Косовске дивизијске области спроведено је на два најважнија правца: Ђаковичком и Призренском. Оваква подела извршена је с обзиром на географске карактеристике терена, као и на стратешки значај. Наиме, продором овим правцима са територије Албаније угрозиле би се у тактичком смислу комуникације на територији Метохије, као и само Косово поље. Тиме би био онемогућен маневар

10 ВА, II 17, к. 5, ф. 1, д. 11.

11 *Исџо.*

12 *Исџо.*

13 ВА, II 17, к. 16, ф. 1, д. 46.

југословенским снагама по дубини, иза линије фронта. Међутим, проблем стратегијског значаја наступио би након избијања непријатељских снага на Косово, пошто би се тиме угрозила комуникација у долини Мораве и Вардара, што би имало за последицу спречавање повлачења југословенске војске на југ, у Грчку.

Ђаковички и Призренски операцијски правци обухватили су правце непријатељског наступања који воде из запаље Дрима преко Метохије и призренске котлине према Косову, а у зони северно од Шар планине до Жлеба и Мокре горе. Ова два правца дефинисана су имајући у виду прва два географско-стратегијска објекта, Призрен и Ђаковицу, облик и карактер граничног фронта и општу конфигурацију земљишта. Призренски правац је у оперативном погледу важнији, јер се најкраћим путем пресеца веза косовског платоа са Скопљем и скопском равницом, тако да се вардарска долина доводи у опасност. Овај правац има добру везу са позадином, а тактички је тешко савладив, пошто је земљиште, почев од граничног фронта па у дубину пружало повољне услове за одбрану.¹⁴

Ђаковички правац је дужи и захтева обилажење, али је тактички савладивији од Призренског, пошто се терен по преласку границе нагло спушта на реку Ереник и до Косова прелази скоро у маневарско земљиште. Евентуалним успехом на Ђаковичком правцу извлачиле би се и снаге из правца Призрена, тако да је акција на ова два правца у тесној оперативној и тактичкој вези.¹⁵

Најосетљивије комуникације којима би непријатељ могао да наступа налазиле су се:

1. Долина Дрима-Ђафа Прушит-Ђаковица. Гранична линија на зони овог правца постављена је на најпролазнијем делу граничног фронта у захвату Ђаковичког правца. веза ове комуникације са позадином је врло добра, јер у правцу Ђафа Прушит из Албаније води пут, док од границе према Ђаковици не постоји јака линија положаја на којој би се непријатељ могао зауставити.

2. Јерка-Ђафа Ђонит-Кореница-Ђаковица. У реону ове комуникације земљиште је врло непроходно, тако да је веза са позадином тешка. Овим правцем се могу упутити јаче снаге, али искључиво као садејство онима на другим одсецима.

3. Долина Дрима-Ђафа Морина-према Ђаковици за Приштину или преко Дечана за Пећ. Овај правац је сличних особина као и први, што упућује на његов изузетан значај. У том делу постојао је аутомобилски пут који је

14 ВА, II 17, к. 48, ф. 1, д. 2. Образложење тактичко-фортификацијске организације на Ђаковичком и Призренском правцу. *Стратегијско-географска процена наших фронтних линија и праваца*, 29.

15 ВА, II 17, к. 48, ф. 1, д. 2

омогућавао пристизање јачих снага из правца Албаније и њихово наступање на широком фронту након преласка границе.¹⁶

Разлози којима се комисија за утврђивање руководила приликом повлачења линија утврђивања налазили су се у конфигурацији терена првог правца из долине Дрима преко Тафа Прушита ка Ђаковици. Најзначајнији објекат представљала је река Ереник која је протицала кроз Јуничко поље. Сама река није представљала својом величином противколску препреку, али се додатним утврђивањем могао организовати јак положај који би цео предтерен држао под унакрсном ватром.¹⁷

Утврђивање ових праваца отпочело је крајем 1939. године,¹⁸ а било је под контролом штаба главног руковоаца радова бр. 6, формираног из штаба III армијске области у Скопљу, а потчињеног Сталној комисији за утврђивање.¹⁹ На одсеку бр. 1, односно Ђаковичком правцу, распоређен је 36 раднички батаљон, као и две чете 35. батаљона, док је отсек 2 (Призренски правац) обезбеђивао непотпун 35. батаљон.²⁰

Утврђивање спроведено по дубини, а у складу са тереном, омогућавало је узастопну одбрану на више тачака. Типичан пример за то је Призренски правац, где је на првој линији, тачније уз саму границу утврђен део од Горожуца до Врбнице постављањем запрека на комуникацијама. Друга линија затварала је део између Добруце и Жура и контролисала је комуникације у долини Белог Дрима и северно од Жура. Трећа запречна линија налазила се на прилазима самом Призрену и контролисала Влашњу и Призренску бистрицу.²¹

Након првих неколико месеци, у извештају поднетом руковоацу радова бр. 6 наведено је да су у групи Тафа Морина, у првој линији, сви објекти забетонирани, маскирани, предати на реверс командиру 5. чете граничне трупе и поседнути. Ровови су били завршени и у том тренутку је већ постављано хрстово коље. У другој линији објекти су такође већ поседнути и завршен је планирани мост на реци Еренику код Поповца. У групи Тафа Прушит у првој и другој линији остало је да се израде шипиви, али су објекти већ предати команданту места Ђаковица. На Призренском правцу извођени су радови око постављања шипова иза Дрима, као и око

16 *Исџо*.

17 *Исџо*.

18 *Априлски рат 1941*, zbornik dokumenata, 1, Beograd, 327–329.

19 Радовима на утврђивању целокупног граничног фронта према Албанији руководио је референт инжењерије штаба III армијске области. ВА, II 17, к. 441, ф. 1, д. 33. Извештај штаба главног руковоаца радова бр. 6 Сталној комисији за утврђивање стр. пов. бр. 981 од 19. априла 1940.

20 *Исџо*, д. 31. Извештај штаба главног руковоаца радова бр. 6 штабу III армијске области стр. пов. бр. 980 од 18. априла 1940.

21 *Исџо*, ф. 4. Карта запречавања Призренског правца стр. пов. бр. 315 из 1941.

маскирања треће линије. Оно на шта су се јединице на терену жалиле био је лош дотур хране, као и отпуштање обвезника, што је за последицу имало вишедневне застоје.²² Реакција главног руковоаца радова била је наређење за подизање ескарпног зида на трећој линији, код касарне у Ђаковици, како би се комплетирало утврђивање крупнијих објеката. Само је додатно утврђивање касарне коштало 69.600 динара, што је одобрено из кредита за претходну годину.²³

Изласком комисије на терен у лето 1940. године, учињене су мање сугестије у погледу генералног уређења Ђаковичког и Призренског правца. Оцењено је да су положаји за осматрање, утврђивање и постављање артиљерије превилно одређени, али да, због малог броја артиљеријских оруђа, положаји морају бити ојачани пољским батеријама. Затим је наведено да се сама река Дрим не може искористити као противоклопа препрека и да се ватром не може фланкирати цела његова дужина, тако да је потребно израдити нов техничко-фортификацијски пројекат и у складу са њим извршити коректуре.²⁴

Пар месеци касније извршене су допуне на оба правца, тако да су изграђена додатна 74 митраљеска и пушкомитраљеска гнезда.²⁵ Током 1940. године таквих преправки и допуна било је више, да би почетком наредне године био извршен детаљни преглед.

Коначна контрола извршена је почетком 1941. године од стране комисије коју је одредио командант одсека. Њен извештај упућивао је на недовољан број објеката, што је у најкраћем року морало бити решено. Пре свега, на Призренском правцу потребно је било изнад граничне карауле објекат за дејство, пошто се са тог места контролисала долина која се простире од албанске карауле до Врбничке долине. Затим је израђен објекат ради затварања реке Дрима код села Добружда, као и ради лакшег дејства у правцу Врбничке долине и села Шкоза. Затим су преправљени већ израђени објекти ради контроле целе Врбничке долине. Преправке које су извршене односиле су се на израду јачих заклона и на постављање митраљеза уместо пушкомитраљеза, који имају већи домет. Код Ђафа Прушита и Ђафа Добруне изграђени су објекти за контролу и дејство према караули Ђафа Прушит и Албанији, али и да би се потпомогло дејство са суседних објеката. Код Ђафа Морине са гребена планине Шкозе затворена је долина која води ка

22 *Исџо*, ф. 2, д. 10. Извештај команданта одсека главном руковоацу радова бр. 6 стр. пов. бр. 1698 од 30. јула 1940.

23 *Исџо*, д. 11. наређење главног руковоаца радова бр. 6 команданту одсека стр. пов. бр. 2524 од 29. августа 1940.

24 ВА, II 17, к. 450, 2, д. 42. Извештај Сталне комисије за утврђивање стр. пов. бр. 1975 од 9. јуна 1940.

25 ВА, II 17, к. 441, ф. 5, д. 3. Преглед допунских објеката на територији Косовске дивизијске области стр. пов. бр. 1757 од 7. августа 1940.

селу Молићу, као и низ помоћних објеката са којих се фланкирном ватром могла контролисати поменута долина. Поред тога, сугерисано је да се из ради објекат који би могао са својих пушкарница да туче у правцу граничне карауле. На Ђаковичком правцу потребно је било прерадити објекте који би контролисали правац према селу Рачи и према жандармеријској станици код Терзиског моста, пошто, због висине десне обале реке Ереник, израђени закони за дејство нису били довољни.²⁶

С обзиром на чињеницу да се утврђивању границе са Албанијом пришло тек крајем 1939. године, не може се навести крупнија замерка на брзину рада и недовољан број израђених објеката. Када се узме у обзир основна идеја ратних планова израђиваних у 1940. и 1941. години, која предвиђа офанзиву према Албанији, јасна је одлука југословенског војног врха да се утврђивање напред наведених праваца сведе на објекте лакшег типа што је подразумевало митраљеска гнезда, противтенковске ровове, као и препреке на путевима.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Војни архив

Пописник 16, фонд откупљене и поклоњене грађе

Пописник 17, фонд Војске Краљевине Југославије

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Aprilski rat 1941, zbornik dokumenata, 1, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Britancio Kraljevini Jugoslaviji, priredio Živko Avramovski, Zagreb: Globus, 1986.

Сјраићејско-географска процена наших фронтних линија и праваца, Београд: Министарство војске и морнарице, 1922.

ЛИТЕРАТУРА

Алексић 2015: Ј. Алексић, Косовскомитровачки срез у Априлском рату, *Башићина*, 38 (2015), 143–161.

Бецић 2014: И. Бецић, Пећки новчани заводи основани после Великог рата, *Башићина*, 37 (2014), 137–155.

Бецић 2015: И. Бецић, Јужноспска банка из Косовске Митровице, *Башићина*, 39 (2015), 143–160.

Вјелажас 1994: М. Вјелажас, *Војска Краљевине ШС/Југославије 1922–1935*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994.

Велојић 2017: Д. Велојић, Ратни планови војске Краљевине СХС/Југославије 1922–1938, *Војноисторијски гласник*, 1/2017, 145–170.

²⁶ *Исцо*, ф. 4, д. 23, д. 56. Комисијски извештај команданту одсека бр. 1 главног руковођаца радова бр. 6 од 19. фебруара 1941.

- Велојић 2018: Д. Велојић, Ратни планови војске Краљевине Југославије према Албанији 1938–1941, *Башићина*, 44 (2018), 215–229.
- Krizman 1975: В. Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.
- Milak 1987: Enes Milak, *Italija i Jugoslavija 1931–1937*, Београд: Institut za savremenu istoriju, 1987.
- Милетић 2017: М. Милетић, Утврђивање граница Краљевине Југославије 1935–1941, *Војноисторијски гласник*, 1/2017, 71–91.
- Павловић 2001: С. Павловић, *Историја Балкана*, Београд: Клио, 2001.
- Stojadinović 1963: М. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Buenos Aires, 1963
- Терзић 1963: В. Терзић, *Југославија у Априлском рату*, Титоград: Графички завод, 1963.
- Тешић 1991: Д. Тешић, *Ratni planovi Vojske Kraljevine Jugoslavije 1938–1941*, *Војноисторијски гласник*, 1/1991, 27–55.

Dalibor Z. VELOJIĆ

THE FORTIFICATION OF THE FRONTIER WITH ALBANIA
IN THE TERRITORY OF KOSOVO DIVISION DISTRICT

SUMMARY

With the Italian annexation of Albania including the outbreak of Italian-Greek war, the danger of the deterioration of the South-Western frontier of Yugoslavia increased. The fortification of the frontier with Albania was approached in the autumn of 1939, and in the zone of the Kosovo Division District two directions were fortified: Prizrenski and Djakovički. The fortification of this boundary front was done by the placement of lightweight objects, first of all, machine guns nests, antitank trenches, and obstruction of roads by hedgehogs and escarps in accordance with the configuration of soil. A considerable part of the foreseen objects were built until the beginning of fight actions in April 1941. The system of Djakovički and Prizrenski direction could not come true due to war plans which had foreseen the onslaught from the territory of Kosovo and Metohija into Albania.

Key words: The Army of the Kingdom of SCS/Yugoslavia, Kosovo Division District, fortification, Kosovo and Metohija, Albania.